
DANILO BASTA

KRLEŽA OKRENUT SAVREMENOSTI

»... ja se ne dam iskorijeniti«,
K. Emerički u IV knjizi »Zastava«

Evo nas ponovo s Miroslavom Krležom. Posredstvom (i zaslugom) Predraga Matvejevića objavljena je knjiga u kojoj su prikupljeni njegovi razgovori s ovim našim poznatim piscem*). Time nije samo obogaćena naša književnost jednim novim svojim oblikom, »žanrom«; time je, pre svega, još jednom obogaćen naš savremeni kulturni — umetnički i misaoni — trenutak, snažnom i prodornom rečju jednog nepomirljivog i strastvenog duha, već pedeset godina neposredno i izvorno-ljudski angažovanog na »levom krilu naše literature« u burnim istorijsko-političkim prilikama ovog našeg tla.

Poznavaoi Krležinog stvaralaštva nakon čitanja ovih razgovora odmah će primetiti da on ni jednim jedinim korakom nije odstupio od svojih osnovnih umetničkih uverenja, oblikovanih pre trideset i više godina, da ni jednom jedinom rečju nije doveo u pitanje svoje stavove iz »Dijalektičkog antibarbarusa«, »Moga obračuna s njima« ili, pak, »Predgovora 'podravske motivima', Krste Hegedušića«. Jedino se može zapaziti doza rezignacije, čiji koren leži u dugom iskustvu stvaraoca koji je uvideo da s ljudskim stvarima nije uvek — čak ni retko — onako kako bi to najbolje bilo i da se i najplemenitiji ideali i težnje često srozavaju u dodiru s grubim realitetom modernog društva. Ali, nada ni onda ne iščezava: »Danas, na kraju puta, usred ovog pedesetogodišnjeg rata, jasno mi je da su topovi kao i karcinomi samo dokaz za sve ono jedno ljudsko u nama i oko nas. To ne predstavlja, međutim, nikakvu apokatazu od prkosa ni od volje za pobjedom pameti

* Predrag Matvejević: „Razgovori s Miroslavom Krležom“, „Naprijed“, Zagreb, 1969. god.

nad poganom grozom. To je mudrost rezignirana kroz spoznaju da pamet nije više sklona da životnu grozu objašnjava isključivo otrcanošću dotrajalih i razglavljenih društvenih prilika« (str. 35).

Misaoni raspon Krležinog interesovanja u ovim razgovorima veoma je širok. Njegov duh ništa ne ostavlja po strani, ništa ne zaobilazi, dotiče se najrazličitijih pitanja, od najopštijih i već-nih, uvek sudbonosnih, do onih konkretnijih, ali ništa manje značajnih. Tu je reč o socijalizmu, umetnosti, lepoti, ljudskoj sudbini, ali i o mogućnosti uticaja inteligencije na tok društvenih kretanja, studentskim nemirima, frazeologiji koja »devalvira svaki smisao«, letu na Mesec, itd.

Nije lako, ili tačnije: veoma je teško bilo šta reći, bilo kako se osvrnuti na ono što Krleža govori. Nije u pitanju samo široka disperzija njegovog rasuđivanja o brojnim problemima naše savremenosti u najširem smislu te reči, koliko je u pitanju uvek prisutna opasnost da se ta britka i penetrantna misao, i pored najbolje želje, okrnji, da se »ne uhvate« brzaci njenih asocijativnih strujanja i da se time njena lapidarnost optereti hipotekom nametljivog i kapricioznog komentara. To, uostalom, nije ni potrebno, budući da je, kako sam Krleža kaže, »pisac uho i oko, ali ne samo to! On je istodobno i razum i vještina. On jeste žarište čitavih snopova svjetlosti, a ti dopiru iz daljina, a odgonetavati ih nema mnogo smisla, upravo tako kao što je potpuno nerazumno ispitivati istinitost subjektivnog doživljaja djeteta kada prisluškuje kako u školjci odzvanja halabuka ustalasanog mora« (str. 82—83).

Verovalo se nekad, ne tako davno, plemenito, ali naivno, da će socijalizam odjednom, preko noći, rešiti sva moguća pitanja ovog sveta, da će (u celini) ukloniti Zlo i (u celini) uspostaviti Dobro, da će transcendenciju idealnog svući u imanenciju stvarnog, da će konačno zaustaviti istoriju na tlu Dobra, Lepote i ljudske Sreće. Zna se već, a vidovitiji su to i ranije znali, da to nije tako i da to tako ne može da bude. Socijalizam, kao i svako drugo ljudsko društvo, nije Eldorado, niti je to potrebno. Ali da je potrebno da bude bolji, i da to može, u to nema sumnje. U protivnom, krivica i odgovornost je samo do nas. Jer, kako to Krleža kaže s blagom ironijom i trezvenim realizmom: »... ne treba zaboraviti da i u socijalizmu socijalističkog čoveka bole zubi, rađaju se vanbračna djeca, ljudi žive u poligamiji, muževi i žene varaju se uzajamno, ljudi su i u socijalizmu uglavnom sitničavi, nervozni, zlobni, bolesni, slabo plaćeni, u jednu riječ zli i ne pretjerano sretni. Glupo bi bilo lamentirati nad svim tim. I u socijalizmu

gnjave se ljudi poslom koji nije naročito unosan, ni socijalističke fabrike nisu dovoljno suvremene, i socijalistički konkurenti nesmiljeno snuju o glavi jedan drugome u trgovini, na daskama pozornice, po operacionim dvoranama, na katedrama, i socijalističke banke nabijaju kamate i što da rade nervozni nonkonformisti u socijalizmu kad nisu u poziciji francuske sindikalne organizacije (CGT) da proglase za sve što ne ide — odgovornim kapitalizam? U socijalizmu, međutim, nema kapitalizma ni kapitala da njega optužimo! « (str. 55). Ali, Krležinoj opservaciji ne izmiču ni koreni ovakvog stanja; on isto tako pregnantno ukazuje i na njegovu genezu: »Recimo najprije da je socijalizam jedna ideološka koncepcija. Realizirajući se kao ideja on postaje organizacijom te se tako, manje ili više nužno, pretvara u hijerarhiju koja se opet razlučuje u 'društvene pozicije', 'karijere', 'situacije' i sl. Tu se, kao i u kapitalizmu, čovjek može uspinjati i silaziti, gubiti i čuvati stečene pozicije, pri čemu, naravno, igraju ulogu sve ljudske slabosti: taština, napast moći i, katkad, manija gonjenja kod onih koji se domognu vlasti te, naročito Glupost. Ljudska glupost ostaje jednako glupom i u socijalizmu. Uostalom, budući da su i socijalisti ljudi, zar im ne treba i priznati uz sva ostala prava i ono na glupost...? Tu je, rekao bih, jedan od osnovnih nesporazuma: kad napadate socijalističku glupost u najširem smislu te riječi, nađe se uvijek onih koji će vam imputirati da napadate sam Socijalizam! Tako se javlja jedna vrsta konvulzivne fetišizacije socijalizma, hipostaze i fantomi socijalističkih ideala, što u krajnjoj crti onemogućuje da se sam socijalizam koncipira kao konkretna i živa datost...« (str. 15—16).

Pa ipak, Krleža je najsamosvojniji i najbliži (i sebi i nama) onda kad njegova misao zahvata fundamentalna pitanja književnosti, u prvom redu pitanja njene tendencije i angažovanosti. Odavno napadan i sleva i zdesna zbog svojih uverenja¹⁾, on je ostao intransigentan u njihovoj odbrani. Nije naodmet reći da nam je i danas neophodan »Dijalektički antibarbarus«, u trenucima kada se ponovo bude (a mislili smo da su konačno nestali) recidivi ždanovizma, kada ponovo diže glavu ona »hura-hura dijalektika« i onaj »ideološkonamefljivi suverenitet« (Krležini izrazi). Kako politika gotovo nikad nije imala dovoljno sluha za autentični govor umetnosti, Krležine reči zvuče kao uputstvo i opomena: »Da bi vršio valjano svoj zanat, pisac mora imati mogućnost da bude u neku ruku *disident*, pa čak i *defetist*, u odnosu na države i institucije, na

¹⁾ Videti npr. „levičarske“ invective u „Književnim sveskama“, br. 1, Zagreb, 1940. god., s priložima, između ostalih, već onda autoritativnog i prononsiranog Todora Pavlova, čiji se glas, doduše u jednom drugom pitanju, ponovo mogao čuti krajem leta 1968. god.

naciju i autoritete. On je 'razmetni sin' koji se vraća svom očinskom ognjištu samo da bi mogao od njega ponovo otići. Negacija je njegov familijarni oblik prihvaćanja svijeta. Samo onaj tko radikalno shvati i prihvati upravo tu istinu može istinski pomoći piscu odnosno umjetnosti« (str. 22—23). Da li će ta istina ikad biti radikalno shvaćena i prihvaćena?

Dosledan svome stavu o nepostojanju umjetnosti bez tendencije i bez ideje, rušeći zablude o tzv. »čistoj umjetnosti«, piscu ni danas nije teško da dokazuje »kako bezidejne i bestendenciozne umjetnosti nikada nije bilo i kako je ni danas nema, pa ni onda kada u sumraku leprša kao andeoska četa u pratnji Madone uz zvonjavu Angelusa. Ni u prošlosti ni danas ona nije glasnik vrhunaravnih poruka, nego samo sjenka ljudskih briga, čežnja za prevladavanjem zemaljske gravitacije kao nevine slike sna. Umjetnost je bila oduvijek angažirana, a naročito kad je bila uvjerena da ona to nije, jučer još u religioznom ili nacionalističkom smislu, danas u socijalističkom ili antisocijalističkom« (str. 158—159)²⁾

Ma koliko, kada je u pitanju književnost, bili okrenuti prošlosti, ma koliko nam pred očima lebdela moćna delotvornost njene bogate tradicije, od »Gilgameša« do »Uliksa«, od Homera do Prusta, ni tada pred našim pogledom i interesovanjem ne iščezavaju pitanja okrenuta njejoj budućnosti, literaturi dolazećih vremena. O tome je nezahvalno razmišljati i još nezahvalnije prognozirati, ali je teško, zapravo nemoguće, odreći se oslušivanja duha budućih dana. »Što se 'literature budućnosti' tiče, ukoliko je bude pisao čovjek, on će kao čovjek sanjati, a kako će on sanjati tko bi to znao reći, no njemu će se u snu sigurno javljati njegova ljudska stvarnost, a ukoliko bude doista ljudska, ona će se još uvijek lomiti između dobra i zla, između laži i istine, između lijepog i ružnog. Bit će to otvorena pitanja, jer su bez odgovora« (str. 128).

Naše mišljenje može konvergirati s Krležinim, ali i ne mora. Možemo ga osporavati, drukčije shvatiti, različito se odnositi prema onim istim fenomenima o kojima i on govori. Ali je sigurno da njegovo mišljenje ne možemo mirne duše zaobići i ostaviti ga mimo nas. Bio bi nam time uskraćen jedan dubinski uvid u duhovnu situaciju našeg vremena, kao i ohrabrujuće saznanje da »od poniranja u tajne ljudskog života, čovjek ipak nije izumio ništa vrednije« (str. 26).

²⁾ Upor. „Dijalektički antibarbarus“, „Pečat“, br. 8—9/1939. god., str. 173.